

Kenet piru vieköön? Implisiittisen objektin tulkinta unkarissa, kieliopin ja kontekstin välimaastossa

1 Johdanto

Unkarin verbintaivutuksessa persoonamuotoja on kaksi sarjaa: toisessa persoonapäätteet viittaavat vain subjektiin (ns. subjektitaivutus), toisessa sekä subjektiin että myös kolmaspersoonaiseen määräiseen objektiin (ns. objektitaivutus). Poikkeuksena on yks. 1. persoona, jossa on kolme vaihtoehtoa: tunnus, joka viittaa vain subjektiin ('minä näen'); tunnus, joka viittaa kolmaspersoonaiseen määräiseen objektiin ('minä näen sen') sekä tunnus, joka viittaa 2. persoonan objektiin ('minä näen sinut'). Puheaktipersonaisten objektien käsittely on muuten sama kuin epämääräisten objektien (ks. liite 1).

Tämän tilanteen D. M. Abondolo (1988: 88–94) on selittänyt – hänen esitystään hiukan yksinkertaistaakseni – seuraavasti: unkarin objektikongruenssissa määräisen objektin koodaus on *morfologisesti eskplisiittistä*, jos subjekti on tarkoitehierarkiassa objektia ylempänä tai on samanarvoinen sen kanssa (siis jos subjekti–objekti-relaatio on S1–O2 tai S1/2/3–O3.). Ja vastaavasti, määräisen objektin koodaus on *morfologisesti implisiittistä*, jos subjekti on hierarkiassa objektia alempana (relaatiot S2–O1, S3–O2/1). Epämääräinen objekti jää kokonaan persoonankoodauksen ulkopuolelle.*

Morfologisesti implisiittisten objektien odottaisi esiintyvän lauseessa ilmiobjekteina – sanotustahan seuraa, että transitiiviverbin ns. subjekti-

---

* Abondolon malli on tietääkseni ensimmäinen onnistunut yritys kuvata unkarin objektikongruenssi niin, että kahtiajaon subjektitaivutus–objektitaivutus synnyttämät perinteiset, ikivihreät kysymykset osoittautuvat aiheettomiksi. Nämä kysymykset olivat: 1) Perustuuko systeemi ylipäättään oppositioon määräinen/epämääräinen, jos kerran puheaktipersonaat, jotka ovat määräisiä, jäävät objektikongruenssin ulkopuolelle? 2) Jos kongruenssi ei huomioi puheaktipersonaisia objekteja, niin miksi se huomioi kuitenkin 2. persoonan objektin subjektin ollessa yks. 1. persoona? 3) Kumpaan paradigmaan kyseinen persoonamuoto kuuluu tunnukseltaan ja funktioltaan? Kuvausongelmien takia unkarin kaksoistaivutussysteemiä on sanottu milloin epäonnistuneeksi ja epäjohdonmukaiseksi, milloin oudoksi ja arvoitukselliseksi (esim. Berrár 1957: 54; Kövesi 1973: 105; Abaffy 1992: 226; Sherwood 2001: 187; Kiefer 2003: 212). Kuvausongelmista on joskus yritetty päästä eroon myös melko hämmästyttävin ratkaisuin (esim. Bartos 2000: 708–10, 758).

taivutusmuodot sinänsä ovat yks. 1. persoonaa lukuun ottamatta objektin persoonan suhteen monitulkintaisia (ks. liitteet 2 ja 3). Faktat kertovat kuitenkin, että morfologisesti implisiittisten objektien valtaosa jää myös syntaktisesti implisiittiseksi eli piilo-objektiksi. Tutkimassani yli 500 transitiivilauseetta sisältävässä korpuksessa morfologisesti implisiittisten objektien syntaktinen implisiittisyys kattaa noin 4/5 kaikista tapauksista, kun taas morfologisesti eksplisiittisten objektien syntaktinen implisiittisyys on vain hieman yli neljäsosan kaikista tapauksista. (Jälkimmäiseen joukkoon kuuluu myös morfologisesti eksplisiittinen 2. persoonan objekti relaatiossa S1sg-O2. Tämä objektityyppi on ainoa poikkeus, jossa morfologinen eksplisiittisyys odotuksenmukaisesti korreloi syntaktisen implisiittisyyden kanssa. Tutkimuksen tulokset on esitetty liitteessä 4.)

Näyttää siis siltä, että Abondolon toteama hierarkiaperiaate voidaan yleistää myös syntaksiin: mitä korkeampi arvo objektilla referenttiasteikossa on kulloiseenkin subjektireferenttiin verrattuna, sitä implisiittisempi se on *niin morfologisesti kuin myös syntaktisesti*.

Käytännössä tämä kaksinkertainen implisiittisyys tarkoittaa sitä, että jos transitiiviverbi kongruoi vain subjektin kanssa, puuttuvan objektin referenssin tulkinnalla on joko kolme tai neljä vaihtoehtoa kutakin subjektipersonaa (paitsi 1sg) kohti: S1pl-O2 tai S1pl-avoinreferenssinen (referenssiltään irrelevantti) O tai S1pl-nolla (= verbiä on käytetty intransitiivisesti); S2-O1 tai S2-avoinreferenssinen O tai S2-nolla; S3-O1 tai S3-O2 tai S3-avoinreferenssinen O tai S3-nolla. Huomattakoon, että vaihtoehto S1/2/3-epämääräinen O3 puuttuu: epämääräiset objekti-NP:t ovat väistämättä eksplisiittisiä. (Tietysti ne voivat olla myös ellipsinalaisia. En kuitenkaan pidä epämääräisen objekti-NP:n ellipsiä tulkinnan kannalta ongelmana. Ellipsihän on joko tiukasti säädeltyä nollasubstituutiota paralleelirakenteissa, tai se on tilanneviitteistä. Tulkinnalla ei pidä olla vaihtoehtoja kummassakaan tapauksessa.)

Miten on mahdollista, että transitiiviverbin objekti, joka referenssiltään voi kuulua periaatteessa kolmeen luokkaan (puheaktipersona, irrelevantti, nolla), jätetään niin usein mainitsematta, silloinkin, kun sen tarkoite aikaisemmassa diskurssissa ei ollut puheena? Ensimmäinen tutkimus, jossa tähän kysymykseen on etsitty vastauksia, lienee V. M. Korchmárosin (1977). Korchmárosin (1977: 81–82) mielestä valinnan mahdollistavat tiedot ovat peräisin kontekstista, intertekstistä, puhetilanteesta, muusta puhujan ja vastaanottajan yhteisestä tietoudesta sekä verbin merkityksestä. Hänen luettelostaan ei kuitenkaan käy ilmi, tarvitaanko näitä tiedonlähteitä aina kaikkia kerrallaan tai mistä riippuu, mihin lähteeseen tukeudutaan milloinkin. Tiedonlähdeluettelosta puuttuu lisäksi aktuaalinen lause itse, vaikka implisiittisen objektin tulkinta ei suinkaan ole riippumaton siitä, mistä nimenomaisesta lauseesta on kyse ja mikä on siinä esiintyvien eksplisiittisten NP:iden merkitys ja tarkoite.

Tarkoituksenani on tässä artikkelissa katsoa, mikä osuus unkarin kielen implisiittisen objektin tulkinnassa voi olla kieliopilla, mikä pragmatiikalla ja mikä kontekstilla: minkä kriteerien perusteella mahdollisista tarkoituksista voidaan valita se, johon piilo-objektin tarkoituksen oletetaan kerta kerrallaan kuuluvan; ts. miten päätetään, mitä verbiä on käytetty intransitiivisesti, mitä ei, ja miksi jäljellä olevista tulkintavaihtoehdoista valitaan juuri se, mikä valitaan.

Jaksossa 2 esittelen lyhyesti näitä kolmea tulkintalajia, niiden puitteita ja niitä ohjaavia peruseriaatteita. Jaksossa 3 esittelen yhtä pragmaattisen tulkintastrategian keskeisistä käyttötavoista. Lopuksi pohdin muutaman esimerkin avulla kysymystä siitä, mitä merkitystä objektin eksplisiittisyydellä/implisiittisyydellä voi olla eräiden kielitypologisten erojen selittämisessä.

2 Tulkinnan puitteet, strategiat ja periaatteet

Kokemus osoittaa, että joissakin tapauksissa implisiittisen objekti-NP:n tarkoite tai kieliopillinen persoona on tunnistettava yksittäisestäkin lauseesta, joissakin taas ei. Voidaan siis olettaa, että tulkinta voi tapahtua periaatteessa kaksissa puitteissa, jotka ovat: 1) kontekstiton yksittäinen lause ja 2) yksittäinen lause konteksteineen.

Kokemus osoittaa myös, että kontekstitonta yksittäistä lausetta tulkittaessa käytetään joko kieliopillista tai pragmaattista strategiaa. Kun tulkinnan puitteet ovat yksittäistä lausetta laajemmat, strategiakin muuttuu kontekstuaaliseksi.

Jos implisiittisen objektin referenssi on funktio ja tulkinta kohdistuu nimenomaan objektin tarkoitteeseen, niin tulkinnalla on kolme ehtoa: määrittelyjoukko eli mahdolliset tarkoitukselliset kulloistakin subjektipersoonaa kohti, arvojoukko eli mahdolliset tarkoitteet sekä kriteeri, joka sanoo, mikä näistä mahdollisista tarkoitteekategorioista ja -yksilöistä tulkittavaan lauseeseen sopii. Ensimmäisestä ehdosta huolehtii taivutusmorphologia, toisesta kulloinenkin (tilanne)konteksti, kolmas taas on, kuten sanottu, milloin kieliopillisten sääntöjen, milloin pragmaattisen harkinnan, milloin mitä erilaisimpien kontekstuaalisten tietojen sanelemaa.

Sen sijaan jos tulkinta kohdistuu vain kieliopilliseen persoonaan, niin taivutusmorphologian tarjoamat vaihtoehdot ja sopiva kieliopillinen tai pragmaattinen valintakriteeri saattavat riittää ilman kontekstin apuakin osoittamaan, mikä on lauseen objekti.

Kieliopillisella strategialla tarkoitan kieliopillisen kriteerin valitsemista eli *kieliopillisuusperiaatteen* noudattamista. Periaatteen mukaan tulkitsijan ei pidä rikkoa kyseistä lausetta koskevia kieliopillisia sääntöjä. Tässä tarkoitan kahdenlaisia sääntöjä: leksikaalis-semanttisia, ennen kaikkea transitiiivverbien leksikaalisista ominaisuuksista johtuvia tulkintasääntöjä, sekä syntaktis-semanttisia, ennen kaikkea ns. disreferenssisääntöä (ks. alempana).

Verbien leksikaalis-semanttisten ominaisuuksien perusteella voidaan ensinnäkin päättää, onko objektin läsnäolo lauseessa pakollista, ts. onko verbin detransitiivinen tai habituaalinen luenta poissuljettua vai ei. Toiseksi, niiden perusteella on päätettävissä, voiko verbillä olla ihmistarkoitteinen objekti vai ei, tai voiko sillä ylipäänsä olla muu objekti kuin ihmistarkoitteinen. Näin potentiaalisista tarkoitekategorioista usein voidaan sulkea pois yksi tai kaksi vaihtoehtoa: milloin puheaktipersona, milloin nollaobjekti, milloin molemmat.

Kolmanneksi, on suuri joukko verbityyppäjä ja erillisiäkin verbi-idioimeja, jotka edellyttävät sisäisten argumenttiensa välillä vallitsevan tietynlaiset keskinäiset viittaussuhteet. Esim. manipulointiverbien ('opettaa, pyytää, kehottaa, saada jne. jku/jkta tekemään jtk') ja tahatonta havainnointia ilmaisevien verbien ('nähdä, kuulla, huomata jne. jkn tekevän jtk') objekti on samatarkoitteinen lause- tai infinitiivitäydennyksen subjektin kanssa, tilanmuutosta ilmaisevien ja luuloverbien ('tehdä/luulla jne. jku jksk') objekti taas on eritarkoitteinen obliikvitäydennyksen omistajan kanssa. Implisiittisen objektin tulkinnan kannalta nämä tapaukset ovat ongelma vain silloin, jos eksplisiittisen täydennyksen aktuaalinen edustus on referentiaalisesti neutraali (esim. infiniittimuoto ilman persoonanmerkintää).

Mikäli tarkoitekysymys ei ratkea näiden verbistä itsestään johtuvien kriteerien avulla, niin niihin voi yhdistyä muitakin semanttisia sääntöjä, jotka yhdessä edellisten kanssa voivat auttaa tulkitsemisprosessia eteenpäin. Valinta irrelevantin ja puheaktipersonaisen tarkoitteen välillä voi riippua nimittäin lauseen muustakin semantiikasta, esim. siitä, mitä tarkoitetyyppejä – konkreettista vai geneeristä – subjekti edustaa, tai siitä, mikä on lauseen temporaalinen ja aspektuaalinen rakenne.

Kielioppiin perustuvassa tulkinnassa toisena ohjenuorana on syntaktis-semanttinen disreferenssisääntö, joka pakottaa tulkitsemaan saman verbin laajennuksia edustavat (eksplisiittiset tai implisiittiset) NP:t eritarkoitteisiksi, paitsi jos niiden joukossa on refleksiivi- tai resiprookkipronomini. Kyseessä on siis sitomisen peilikuva. (Ehdottomuudeltaan tämä (pro)nominien tulkintasääntö saattaa vaihdella niin kielittäin kuin myös samassa kielessä laajennuksittain. Disreferenssisäännön käsitteestä ja sen sovelluksesta unkarin kielen kolmaspersoonaisiin NP:ihin ks. É. Kiss 2003: 182–3.)

Myös disreferenssisääntöön pätee, että sen hyväksikäyttö tulkinnassa on vain silloin mahdollista, jos aktuaalinen yksittäinen lause sisältää tarvittavat referentiaaliset kiinnekohdat, kuten esimerkeissä (1a) ja (2a).

(1)

- a) János elvisz töled
J. pois.viedä3sgIO sinä.abl
'J. vie minut pois luotasi'

- b) János elvisz valahova
 J. pois.viedä3sgIO jonnekin
 'J. vie minut/sinut jonnekin'

(2)

- a) János magamra hagy
 J. itse.1sg.all jättää3sgIO
 'J. jättää minut yksikseni'
- b) János egyedül hagy
 J. yksin jättää3sgIO
 'J. jättää minut/sinut yksin'

Esimerkeissä (a) kieliopillinen tulkintastrategia toimii seuraavasti: taivutusmorfologian määräämistä mahdollisista objektitarkoitteista nollaobjekti voidaan sulkea pois, sillä verbit 'viedä jku pois jhk' ja 'jättää jku yksin/yksikseen' ovat leksikaalis-semanttisilta ominaisuuksiltaan pakollisesti transitii-visia. Lauseiden rakenne ja muut semanttiset suhteet sulkevat pois myös irrelevanssivaihtoehdon. Jäljelle jäävä vaihtoehto on puheaktipersonista jompikumpi, joka tunnistetaan käyttämällä disreferenssisääntöä.

Esimerkeissä (b) ehdot kieliopilliselta tulkinnalta puuttuvat, sillä kieliopillisesti oikeita tulkintavaihtoehtoja jää voimaan useampi kuin yksi. Valinta voi käydä tällöinkin mahdolliseksi ilman että olisi heti turvaututtava kontekstin varaan, mikäli lauseeseen voidaan soveltaa pragmaattisia periaatteita.

Pragmaattisen strategian peruseriaate tulkintaongelmamme ratkaisemisessa on objektiksi tulemisen *motivoituus tai mahdollisuus*. Tämän periaatteen mukaan potentiaalisista objektitarkoitteista valitaan se, jonka vaikutuksenalaisuus aktuaalisessa lauseessa on motivoitua (sen sijaan, että olisi motivoimatonta) tai mahdollista (sen sijaan, että olisi mahdotonta), tai jonka vaikutuksenalaisuus on motivoitumpaa/mahdollisempaa kuin muiden potentiaalisten tarkoitteiden.

Pragmaattisella tulkintastrategialla on eniten käyttöä silloin, jos subjekti-objekti-relaatio on S3–O1/2 (muiden vaihtoehtojen ollessa poissuljettuja) ja kieliopista ei ole odotettavissa lisää apua.

Siinä, missä kieliopillinen strategia perustuu lauseyksilöä koskeviin leksikaalis- ja syntaktis-semanttisiin sääntöihin, pragmaattisen tulkinnan tärkeimmät lähtökohdat ovat lauseyksilön modaalisuus ja kommunikatiivinen funktio (= toimintoarvo); yhdyslauseen syntaktinen tyyppi ja osalauseiden välinen looginen suhde; osalausepredikaattien keskinäinen suhde eli se, mikä tulkinta on sopusoinnussa niitä edustavien verbien leksikaalis-semanttisten ominaisuuksien kanssa; verbin laajennusten – niin pakollisten kuin valinnaistenkin – semanttinen rooli tai tehtävä puitemäärittienä sekä se, miten

näitä lauseenjäseniä edustavat yksiköt suhtautuvat merkitykseltään ja tarkoitteeltaan verbin merkitykseen. Näiden kriteerien avulla puhujan tarkoittama objektin referenssi on monissa tapauksissa helposti laskelmoitavissa.

Jos yksittäinen lause ei sisällä riittävästi informaatiota pragmaattisellekaan tulkinnalle (esim. jos tapahtuman kuvaus ei ole riittävästi seikkaperäinen), tulkitsijan on käännyttävä kontekstin ja *koherenssiperiaatteen* puoleen.

Kontekstilla tarkoitan kaikkea, mikä on yksittäisen lauseen ulkopuolella. Tuottamisen ja ymmärtämisen lineaarisuudesta johtuen kontekstuaalisista lähtökohdista tärkeimmät ovat lausetta edeltävä teksti sekä puhetilanne, johon lause sijoittuu. Näistä tiedonlähteistä tulkitsijalla on selvä kuva mm. siitä, mitkä tai ketkä tarkoitteet täyttävät väittämien totuusehtoja, montako tarkoitetta on yhtä aikaa puheena ja mikä on niiden diskurssiasema, onko ylipäänsä puhuteltava tilanteessa läsnä, käytetäänkö monikon 1. persoonaa eksklusiivisesti vai inklusiivisesti (disreferenssisääntö estää nimittäin tulkitsemasta objektin toispersoonaiseksi, jos subjekti on inklusiivinen), onko kyseessä oma vai lainattu teksti, mitä puhetoimintoa lause edustaa jne.

Mikäli puuttuvan objektin identiteetti ei näinkään selviä, on odotettava, kunnes se selviää lausetta seuraavasta kontekstista jälkikäteen. Jos tätäkään ei ole tapahtuakseen, tulkitsija saa päättää, yhdistääkö hän silti piilo-objektiin jonkin sopivalta tuntuvan tarkoitteen vai jättääkö kysymyksen ratkaisematta. (Tällaisia epävarmoja tapauksia ei käytännössä ole kuin mitätön määrä, esim. tutkimassani korpuksessa alle yhden prosentin.)

Yllä kuvattu tulkintaskenaario on tietysti vain yksi monesta mahdollisesta. En osaa sanoa, mikä on tulkitsemisstrategioiden suhde toisiinsa todellisuudessa: sulkevatko ne pois toisensa vai päinvastoin: rakentuvatko ne toinen toiselle; vaihtuvatko ne lauseittain vai käytetäänkö niitä samassa lauseessa useampiakin; jos käytetään, niin yhtä aikaa vai yhtä kerrallan; jos yhtä kerrallaan, niin onko jokaisella vain yksi käyttövuoro lausetta kohti vai palataanko niihin syklisesti yhä uudestaan jne. Varmaa ainakin on, että yksinomaan kieliopillisella tai pragmaattisella strategiallakin saatetaan tulla toimeen silloin, kun kontekstiperäistä tietoa ei vielä ole käsillä – esim. jos tulkitsija rupeaa seuraamaan jo alkanutta diskurssia. (Pragmaattisuuden ja kieliopillisuuden suhteesta kolmaspersoonaisen anaforisten pronomien tulkitsemisprosessissa ks. Pléh 1998: 183–192.)

Pragmaattisuus kieliopin ja kontekstin välimaastossa kiinnostaa siksi, että se on selvästikin aina uusien leksikaalistumis- ja kieliopillistumisprosessien läheseutua. On ilmeistä, että leksikaalinen sääntö tyyppiä "manipulointiverbin *m* objekti on samatarkoitteinen verbin infinitiivitäydennyksen subjektin kanssa" tai syntaktinen disreferenssisääntö ovat pragmaattisen motivaatio- ja mahdollisuusperiaatteen kieliopilliseksi säännöiksi kiteytyneitä ilmentymiä.

Alempana käsiteltävät pragmaattisen strategian käyttötapaukset liittyvät nekin lauseensisäisiin referenssisuhteisiin.

3 Pragmaattisen tulkintastrategian käyttöä S3–O1/2-relaatiossa, kriteereinä verbin laajennusten semanttinen tehtävä, merkitys ja tarkoite

3.1 Implisiittinen objekti on aiheuttaja

Jos implisiittinen objekti on semanttiselta rooliltaan tahaton aiheuttaja, subjekti taas kokijana tai tahattomana havainnoitsijana objektin aiheuttaman vaikutuksen alainen (verbit tyyppiä ‘vihata jkta, sääliä jkta, rakastaa jkta, nauraa jklle, tuijottaa jkta, huomata jku, tunnistaa jku jstk, katsoa jku jksk, luulla jku jksk’ jne.), ja jos lauseessa on syytä ilmaiseva tai sellaiseksi tulkittava laajennus, jossa aiheuttajaa edustaa 1. tai 2. persoonan subjekti, omistaja tai (edellisten ollessa kolmaspersoonaisia) muu puheaktipersoonainen NP, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan tämän kanssa samatarkoitteinen. Omistaja-NP:itä koskee tässä kuitenkin se rajoitus, että omistettavan on oltava yksinomaan omistajan ulottuvilla, hallussa yms. Kyseessä on siis useimmiten erottamaton omistus, esim. ruumiinosa, ominaisuus, omistajan suorittama tekeminen tai hänen olemisensa tekemisen kohteena. Mainitunlaisen syytä ilmaisevan laajennuksen perusteella piilo-objektin tarkoite on tunnistettava (3a-b), mutta jos sellaista ei aktuaalisessa lauseessa ole (3c), pragmaattista tulkintatapaa ei voi käyttää.

(3)

- a) János *utál* a nézeteimért ~ a viselkedésem miatt ~ azért, amit tettem ~ mert megmondtam az igazat | János *felismert* a hangomról
J. vihata3sgIO art näkemys.pl.1sg.kaus. ~ art käytös.1sg takia ~ siitä, mitä tehdä.impf.1sg ~ koska sanoa.impf.1sg art totuuden | J. tunnistaa.impf.3sgIO art ääni.1sg.abl
‘J. vihaa minua näkemysteni takia ~ käytökseni takia ~ siksi, mitä olen tehnyt ~ koska olen sanonut totuuden’ | ‘J. on tunnistanut minut äänestä’
- b) János *utál* a nézeteidért ~ a viselkedésed miatt ~ azért, amit tettél ~ mert megmondtd az igazat | János *felismert* a hangodról
J. vihata3sgIO art näkemys.pl.2sg.kaus. ~ art käytös.2sg takia ~ siitä, mitä tehdä.impf.2sg ~ koska sanoa.impf.2sg art totuuden | J. tunnistaa.impf.3sgIO art ääni.2sg.abl
‘J. vihaa sinua näkemystesi takia ~ käytöksesi takia ~ siksi, mitä olet tehnyt ~ koska olet sanonut totuuden’ | ‘J. on tunnistanut sinut äänestä’
- c) János *utál* a fiam miatt ~ ezért ~ mert rossz a lelkiismerete | János *felismert* a kutyámról
‘J. vihaa minua/sinua poikani takia ~ tämän takia ~ sillä hänellä on

huono omatunto' | 'J. on tunnistanut minut/sinut koirastani'

Implisiittinen objekti voi olla myös sellainen aiheuttaja, joka joutuu aiheuttamansa muutoksen vaikutuksen alaiseksi, jolloin subjektilla on agentin rooli (verbit tyyppiä 'moittia, rangaista, syyttää, haukkua, ylistää, kiittää, kehua, palkita jne. jkta/jku jstk'). Jos tällaisessa lauseessa on läsnä syytä ilmaiseva täydennys, ja siinä on 1. tai 2. persoonan subjekti tai (erottamaton) omistaja, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan tämän kanssa samatarkoitteinen (4a-b).

(4)

- a) János *megszírdott* a viselkedésemért ~ mert így viselkedtem
J. moittia.impf.3sgIO art käytös.1sg.kaus ~ koska niin
käyttäytyä.impf.1sg
'J. moitti minua käytöksestäni ~ koska olin käyttäytynyt niin'
- b) János *megszírdott* a viselkedésedért ~ mert így viselkedté
J. moittia.impf.3sgIO art käytös.2sg.kaus ~ koska niin
käyttäytyä.impf.2sg
'J. moitti sinua käytöksestäsi ~ koska olit käyttäytynyt niin'
- c) János *megszírdott* a fiam miatt ~ a törtétek miatt ~ mert rossz kedve volt
'J. moitti minua/sinua poikani takia ~ tapahtuneen takia ~ koska oli huonolla tuulella'

Samaten, jos missä tahansa lauseessa on agenttsubjekti, itse aiheuttamansa muutoksen vaikutuksen alaiseksi joutunut objekti sekä syytä ilmaiseva määräite, jossa on puheaktipersonainen subjekti, (erottamaton) omistaja tai (näiden ollessa kolmaspersoonaisia) muu puheaktipersonainen NP (verbit tyyppiä 'vainota jkta, lähettää jku pois, heittää jku ulos, lyödä jku turppiin, tappaa jku, silittää jkta, halata jkta kaulasta, ottaa jku puolisokseen, valita jku; syöttää, kestitä, varustaa jku jllak' jne., jne.), niin implisiittisen objektin tarkoite on tunnistettavissa:

(5)

- a) János *hazaküldött*, mert útban voltam neki ~ mert elege lett belőlem
J. kotiin.lähettää.impf.3sgIO koska tiellä olla.impf.1sg hänelle ~ koska tarpeensa tulla.impf.3sg minä.abl
'J. lähetti minut kotiin, koska olin ollut tiellä ~ koska oli saanut minusta tarpeekseen'
- b) János *hazaküldött*, mert útban voltál neki ~ mert elege lett belőled
J. kotiin.lähettää.impf.3sgIO koska tiellä olla.impf.2sg hänelle ~ koska tarpeensa tulla.impf.3sg sinä.abl
'J. lähetti sinut kotiin, koska olit ollut tiellä ~ koska oli saanut sinusta tarpeekseen'

- c) János *hazaküldött*, mert elege lett a fiamból ~ mert elfáradt
 ‘J. lähetti minut/sinut kotiin, koska oli saanut pojastani tarpeekseen ~ koska oli tullut väsyneeksi’

3.2 Implisiittinen objekti on entinen patientti

Jos implisiittinen objekti on semanttiselta rooliltaan paitsi aktuaalisen muutoksen vaikutuksen alainen myös aktuaalista muutosta aiheuttaneen aikaisemman muutoksen läpikäynyt osallistuja (verbit, jotka ilmaisevat anteeksipyyntöä, vastikkeen suorittamista yms.), ja lauseessa on läsnä syytä ilmaiseva täydennys, jossa on 1. tai 2. persoonan subjekti, (erottamaton) omistaja tai (edellisten ollessa kolmaspersoonaisia) muu puheaktipersonainen NP, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan tämän kanssa samatarkoitteinen (6a-b).

(6)

- a) János *kárpótolt* a szenvedésemért ~ mindenért, amit elszenvedtem ~ az igazságtalanságért, ami velem történt ~ amiért rendőroket uszított rám
 J. hyvittää.impf3sgIO art kärsimys.1sg.kaus ~ kaikki.kaus mitä kärsiä.impf.1sg ~ art väryys.kaus joka minä.ins tapahtua.impf3sg ~ siitä (että) poliiseja usuttaa.impf3sg minä.all
 ‘J. on hyvittänyt minua kärsimyksestä ~ kaikesta, mitä olin kärsinyt ~ minulle tapahtuneesta väryydestä ~ siitä, että hän oli usuttanut poliiseja kimppuuni’
- b) János *kárpótolt* a szenvedésedért ~ mindenért, amit elszenvedtél ~ az igazságtalanságért, ami veled történt ~ amiért rendőroket uszított rád
 J. hyvittää.impf3sgIO art kärsimys.2sg.kaus ~ kaikki.kaus mitä kärsiä.impf.2sg ~ art väryys.kaus joka sinä.ins tapahtua.impf3sg ~ siksi (että) poliiseja usuttaa.impf3sg sinä.all
 ‘J. on hyvittänyt sinua kärsimyksestä ~ kaikesta, mitä olit kärsinyt ~ sinulle tapahtuneesta väryydestä ~ siitä, että hän oli usuttanut poliiseja kimppuusi’
- c) János *kárpótolt* a törtétekért ~ mert kötelességének tartotta
 ‘J. on hyvittänyt minua/sinua tapahtuneesta ~ koska katsoi asiakseen tehdä niin’

3.3 Implisiittinen objekti on kokija

Jos implisiittinen objekti on sellaisen muutoksen kokija, jonka on aiheuttanut subjektina oleva, puheaktipersonan erottamattomasti omistama olio, ja jos omistajan joutuminen omistamansa vaikutuksen alaiseksi on mahdollista, koska edellinen on riippuvainen jälkimmäisestä verbinmerkityksen edellyttämällä tavalla, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan omistaja-NP:n kanssa samatarkoitteinen.

Omistajan riippuvuus omistamastaan on lisäkriteeri, jolla tulkinnessa on suurta merkitystä. Silloin nimittäin, jos omistaja ei ole (verbin edellyttämällä tavalla) riippuvainen aiheuttajana olevasta omistettavasta, implisiittisen objektin oletetaan olevan eritarkoitteinen kuin omistaja. Kyseessä olevassa subjekti–objekti-relaatiossa eritarkoitteisuus on yhtä hyvä keino identifioida objekti kuin samatarkoitteisuuskin.

On verbejä, esim. ‘paljastaa jku (jkn silmissä) jksk, pelastaa jku tulemasta (jkn silmissä) jksk, tehdä jku (jkn silmissä) naurettavaksi’ jne., jotka kuvaavat muutosta kokijan *ulkokuvassa*. Aiheuttajan vaikutus koskee siis kahta osallistujaa yhtä aikaa: sitä, jonka muodostama arvio muuttuu (sisäisen muutoksen kokija), ja sitä, joka kokee itsestään muodostetun arvion muuttuvan (ulkonaisen muutoksen kokija). Ko. verbien edellyttämä riippuvuussuhde on hyvinkin kuviteltavissa silloin, jos vaikutuksen aiheuttaa kokijan erottamaton tms. omistettava, esim. hänelle tyypillinen puku, ominaisuus tai käytös. Siksi näiden verbien ohessa lauseissa tyyppiä (7a-b) implisiittisen objektin oletetaan olevan omistajan kanssa samatarkoitteinen.

(7)

- a) *Elárult az öltözékem | Megmentett a jóhírem | Nevetségessé tett a viselkedésem*
 paljastaa.impf3sgIO art puku.1sg | pelastaa.impf3sgIO art maine.1sg |
 naurettavaksi tehdä.impf3sgIO art käytös.1sg
 ‘Pukuni on paljastanut minut’ | ‘Maineeni on pelastanut minut’ |
 ‘Käytökseni on tehnyt minut naurettavaksi’
- b) *Elárult az öltözéked | Megmentett a jóhíred | Nevetségessé tett a viselkedésed*
 paljastaa.impf3sgIO art puku.2sg | pelastaa.impf3sgIO art maine.2sg |
 naurettavaksi tehdä.impf3sgIO art käytös.2sg
 ‘Pukusi on paljastanut sinut’ | ‘Maineesi on pelastanut sinut’ |
 ‘Käytöksesi on tehnyt sinut naurettavaksi’
- c) *Elárult a fiam | A jóhír sem mentett meg*
 ‘Poikani on paljastanut minut/sinut’ | ‘Ei mainekaan pelastanut minua/sinua’

Toiset verbit taas, esim. ‘kiinnostaa, yllättää, ärsyttää, ilahduttaa, liikuttaa’ jne. kuvaavat (ainoassa) kokijassa *itsessään* tapahtuvaa muutosta, eikä niiden edellyttämä riippuvuussuhde ole helposti kuviteltavissa silloin, jos aiheuttajana on kokijan oma puku tms. erottamaton omistettava. Siksi tällaisten verbien ohessa esimerkin (8a-b) kaltaisissa lauseissa implisiittisen objektin oletetaan olevan eritarkoitteinen kuin omistaja.

(8)

- a) *Érdekel* a véleményem | *Meglepett* a viselkedésem | *Elborzaszt* a tekintetem
 kiinnostaa3sgIO art mielpide.1sg | yllättää.impf3sgIO art käytös.1sg |
 kauhistuttaa3sgIO art katse.1sg
 ‘Mielpiteeni kiinnostaa sinua’ | ‘Käytökseni on yllättänyt sinua’ |
 ‘Katseeni kauhistuttaa sinua’
- b) *Érdekel* a véleményed | *Meglepett* a viselkedésed | *Elborzaszt* a tekinteted
 kiinnostaa3sgIO art mielpide.2sg | yllättää.impf3sgIO art käytös.2sg |
 kauhistuttaa3sgIO art katse.2sg
 ‘Mielpiteesi kiinnostaa minua’ | ‘Käytöksesi on yllättänyt minua’ |
 ‘Katseesi kauhistuttaa minua’
- c) Minden vélemény *érdekel* | *Elborzasztott* a fiam tekintete
 ‘Kaikki mielpiteet kiinnostavat minua/sinua’ | Poikani katse kauhistutti minua/sinua’

On sitten verbejä, esim. ‘erehdyttää jku jssk suhteessa’, jotka nekin kuvaavat (ainoassa) kokijassa itsessään tapahtuvaa mentaalista muutosta, mutta eivät sinänsä herätä ennako-odotuksia implisiittisen objektin ja aiheuttajaa (erottamattomasti) omistavan henkilön sama- tai eritarkoitteisuuden suhteen. Niiden kohdalla on omistettava omistettavalta harkittava, täyttääkö jompikumpi tulkinta riippuvuusedellytyksen vai ei (9).

(9)

- a) *Megtévesztett* a fülem
 erehdyttää.impf3sgIO art korva.1sg
 ‘Korva(ni) on harhauttanut (minua)’
- b) *Megtévesztett* az öltözékem
 erehdyttää.impf3sgIO art puku.1sg
 ‘Pukeutumiseni on harhauttanut sinua’
- c) *Megtévesztett* az órá ~ a fiam
 ‘Kelloni ~ poikani on harhauttanut minua/sinua’

Lauseessa (9a) samatarkoitteisuuskanta on voittanut siksi, että harhauttamisen ehtojen oletetaan varmemmin täyttyvän harhauttajan ollessa oma korva kuin jonkun toisen korva. Lauseessa (9b) taas asetutaan eritarkoitteisuuskannalle siksi, että harhauttamisen ehtojen ei oleteta täyttyvän harhauttajan ollessa oma pukeutuminen.

3.4 Implisiittinen objekti on reagoija

Jos implisiittinen objekti on semanttiselta rooliltaan patientti ja lauseessa on

läsnä verbinlaajennus, joka ilmaisee seurausta eli reaktiota aktuaaliseen muutokseen, ja reagoija edustuu siinä puheaktipersonaisena subjektina, (erottamattomana) omistajana tai (edellisten puuttuessa) muuna NP:nä ja lisäksi on riippuvainen aktuaalisen muutoksen aiheuttajasta verbinmerkityksen edellyttämällä tavalla, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan sen kanssa samatarkoitteinen (10a-b). Sen sijaan jos reagoija ei ole riippuvainen (verbin edellyttämällä tavalla) aiheuttajasta, implisiittisen objektin oletetaan olevan eritarkoitteinen kuin reagoija (11).

(10)

- a) János addig *kerget*, mígnem összeesem
J. sinnes hätyyttää3sgIO, kunnes kokoon.lyyhistyä.1sg
'J. hätyyttää minua niin kauan, kunnes lyyhistyn kokoon'
- b) János addig *kerget*, mígnem összeesel
J. sinnes hätyyttää3sgIO, kunnes kokoon.lyyhistyä.2sg
'J. hätyyttää sinua niin kauan, kunnes lyyhistyt kokoon'
- c) János addig *kerget*, mígnem belefárad
'J. hätyyttää minua/sinua niin kauan, kunnes väsyy siihen'

(11)

- a) János addig *kerget*, mígnem közbelépek
J. sinnes hätyyttää3sgIO, kunnes väliin.astua.1sg
'J. hätyyttää sinua niin kauan, kunnes minä puutun asiaan'
- b) János addig *kerget*, mígnem közbelépsz
J. sinnes hätyyttää3sgIO, kunnes väliin.astua.2sg
'J. hätyyttää minua niin kauan, kunnes sinä puutut asiaan'
- c) János addig *kerget*, mígnem valaki közbelép
'J. hätyyttää minua/sinua niin kauan, kunnes joku puuttuu asiaan'

3.5 Implisiittinen objekti siirtyy erottamattomasti omistamastaan paikasta toiseen tai liikkuu sellaisessa paikassa

Jos implisiittinen objekti on liikkuva patientti, subjekti taas agentti ja obliikvitäydennys puolestaan ilmaisee tahoja, jonne, jolta tai jolla liikkuminen tapahtuu (verbit tyyppiä 'talluttaa, saattaa, johtaa, ajaa, kutsua, lähettää, heittää jku jhk/jstk; saattaa jkta jssk; erottaa jku jstak; nimittää jku jhk' jne.) ja joka on samalla puheaktipersonan erottamattomasti omistama, ja jos omistaja on verbinmerkityksen edellyttämällä tavalla riippuvainen muutoksen aiheuttajasta, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan omistajan kanssa samatarkoitteinen (12a-b). Sen sijaan jos omistaja ei ole verbin edellyttämällä tavalla riippuvainen aiheuttaja-agentista, niin implisiittisen objektin oletetaan olevan eritarkoitteinen kuin omistaja (13a-b).

(12)

- a) János *kirúgott* az állásomból | János *felmentett* a tisztségem alól | János az utamra *bocsátott* | János *végigkísért* a pályámon | János *támogatott* a tervemben
 J. pois.potkaista.impf3sgIO art virka.1sg.elat | J. erottaa.impf3sgIO art toimi.1sg alta | J. art tie.1sg.all päästää.impf3sgIO | J. loppuun.saattaa.impf3sgIO art ura.1sg.ades | J. tukea.impf.3sgIO art suunnitelma.1sg.ines
 ‘J. on potkaissut minut pois virasta(ni)’ | ‘J. on erottanut minut toimesta(ni)’ | ‘J. on päästänyt minut matkaan(i)’ | ‘J. on saattanut minut urallani loppuun’ | ‘J. on tukenut minua suunnitelmassani’
- b) János *kirúgott* az állásodból | János *felmentett* a tisztséged alól | János az utadra *bocsátott* | János *végigkísért* a pályádon | János *támogatott* a tervedben
 J. pois.potkaista.impf3sgIO art virka.2sg.elat | J. erottaa.impf3sgIO art toimi.2sg alta | J. art tie.2sg.all päästää.impf3sgIO | J. loppuun.saattaa.impf3sgIO art ura.2sg.ades | J. tukea.impf.3sgIO art suunnitelma.2sg.ines
 ‘J. on potkaissut sinut pois virasta(si)’ | ‘J. on erottanut sinut toimesta(si)’ | ‘J. on päästänyt sinut matkaan (matkaasi)’ | ‘J. on saattanut sinut urallasi loppuun’ | ‘J. on tukenut sinua suunnitelmassasi’
- c) János *kirúgott* a lakásomból | János *végigkísért* az utcán
 ‘J. on potkaissut minut/sinut pois asunnostani’ | ‘J. on saattanut minut/sinut kadun loppuun’

(13)

- a) János *meghívott* az esküvőmre | János *felmentett* az ápolásom alól
 J. kutsua.impf3sgIO art häät.1sg.all | J. vapauttaa.impf3sgIO art hoitaminen.1sg alta
 ‘J. on kutsunut sinut minun häihini’ | ‘J. on vapauttanut sinut minun hoitamisestani’
- b) János *meghívott* az esküvődre | János *felmentett* az ápolásod alól
 J. kutsua.impf3sgIO art häät.2sg.all | J. vapauttaa.impf3sgIO art hoitaminen.2sg alta
 ‘J. on kutsunut minut sinun häihisi’ | ‘J. on vapauttanut minut sinun hoitamisestasi’
- c) János *meghívott* a szülővárosomba | János *felmentett* az ápolás alól
 ‘J. on kutsunut minut/sinut kotikaupunkiini’ | ‘J. on vapauttanut minut/sinut hoitamisesta’

3.6 Kommentteja

Esimerkeistä näkyy, että pragmaattisessa tulkinnassa huomioidaan kaikkiaan vähintään kuusi seikkaa: a) verbinmerkitys; b) verbinlaajennusten, mm. subjektin ja itse objektin, semanttinen rooli, huolimatta siitä, onko kyse pakollisista vai valinnaisista laajennuksista; c) laajennusten referenssi; d) tarkoitteiden keskinäiset suhteet (lauseessa olevien NP:iden sama- tai eritarkoitteisuus); e) omistussuhteen laatu; g) aiheuttajan ja mahdollisen objektitarkoitteen välisen riippuvuussuhteen olemassaolo ja laatu.

Yllä esitellyn tulkintastrategian taustana on viime kädessä se käytäntö, että yleensä se implisiittinen objekti jää myös syntaktisesti implisiittiseksi, jonka tarkoitteen vaikutuksenalaisuus on motivaatio- tai mahdollisuusperiaatteen mukaan odotuksenmukaista. Odotuksenvastaista tarkoitetta nimittäin kielenkäyttäjät yleensä painottavat, joten sen on esiinnyttävä lauseessa joko omana itsenään tai kontrastoivan pro-aineksen implikoimana. Jos odotuksenvastaista on esim. objektin ja omistajan samatarkoitteisuus, käytetään 'oma'-adjektiivia (14a), odotuksenvastainen eritarkoitteisuus ilmenee taas objektin ja muunpersoonaisen pro-aineksen kontrastina (14b).

(14)

- a) (*Engem*) nem érdekel a *saját* véleményem (vrt. 8a) | János meghívott a *saját* esküvőre (vrt. 13a)
 minä.akk ei kiinnostaa3sgIO art oma mielipide.1sg | J. kutsua.impf.3sgIO art oma häät.1sg.all
 'Minua oma mielipiteeni ei kiinnosta' | 'J. on kutsunut minut omiin häihini'
- b) János a *te* viselkedésed miatt utál (vrt. 3b) | János megszédott *engem*, mert így viselkedté (vrt. 4b) | János *téged* kárpótolt az én szénvedése mért (vrt. 6a)
 J. art sinä(nom-gen) käytös.2sg takia vihata3sgIO | J. moittaa.impf3sgIO minä.akk koska niin käyttäytyä.impf.2sg | J. sinä.akk hyvittää.impf3sgIO art minä(nom-gen) kärsimys.1sg.kaus
 'Sinun käytöksesi takia J. vihaa minua' | 'J. moitti minua, koska olit käyttäytynyt niin' | 'J. onkin hyvittänyt minun kärsimyksistäni sinua'

Kuten on mainittu, pragmatiikka on kieliopillistumis- ja leksikaalistumisprosessien lähtöaluetta. Esim. (12)-kaltaisista lauseista on vaikea sanoa, kuuluuko omistajan ja objektin samatarkoitteisuus niissä verbin leksikaalisiin vaatimuksiin (jo), vai ei (vielä). Pragmatiikka-kielioppi-jatkumon toista ääripäätä ovat taas ne tapaukset, joissa kieliopillisuus- tai koherenssiperiaatte osoittautuu pragmaattista motivaatio- tai mahdollisuusperiaatetta ylivoimaisemmaksi.

Kielioppi voittaa pragmatiikan, paradoksaalista kyllä, mm. juuri niissä syytä ilmaisevissa laajennuksissa, joita edustaa persoonapronomini. Nämähän ovat disreferenssisäännön alaisia; motivaatioperiaatteen soveltaminen niihin tuottaisi epäkieliopillisen tulkinnan (15).

(15)

János miattam *utál* (vrt. 3a)

J. minä.kaus vihata3sgIO

‘J. vihaa sinua minun takiani’ (kieliopillisuusperiaate: eritarkoitteisuus)

*’J. vihaa minua minun takiani’ (motivaatioperiaate: samatarkoitteisuus)

Kielioppi osoittautuu pragmatiikkaa voimakkaammaksi myös silloin, jos objektin tulkitseminen aiheuttajan kanssa samatarkoitteiseksi olisi ristiriidassa yhdyslauseverbien leksikaalis-semanttisten ominaisuuksien kanssa:

(16)

János *beszólított*, mert már *vártad* őt

J. sisään.kutsua.impf3sgIO, koska jo odottaa.impf.2sgEO hänet

‘J. kutsui minut sisään, sillä sinä olit jo odottamassa häntä’
(kieliopillisuusperiaate: eritarkoitteisuus)

*’J. kutsui sinut sisään, sillä olit jo odottamassa häntä’
(motivaatioperiaate: samatarkoitteisuus)

Lauseiden (16) välillä vallitsee syyn ja seurauksen suhde, ja molemmat verbit implikoivat objektin liikkumista subjektia kohti. Tällöin seurausta ilmaisevan lauseen objektin samaistaminen syynilmauksen subjektiiin tekisi verbeistä yhteensopimattomat.

Mitä kontekstiperäisiin tietoihin tulee, ne voivat mitätöidä yksittäisen lauseen pragmaattisen tulkinnan periaatteessa milloin vain. Esimerkki (17) havainnollistaa tapausta, jossa kontekstin muuttuessa – mutta muiden edellytysten pysyessä muuttumatta – muuttuu myös omistussuhteen laatu ja samalla omistajan riippuvuus omistamastaan tahattomasta oliosta. Kun kyseessä on entinen ja unohtunut omistettava, josta siis omistajan jo voidaan olettaa olevan riippuvainen verbinmerkityksen edellyttämällä tavalla, luenta muuttuu päinvastaiseksi kuin jos lausetta tulkittaisiin kontekstistaan eristettynä.

(17)

A: Ki az a bohóc azon a régi fényképen?

‘Kuka tuo pelle tuossa vanhassa valokuvassa on?’

B: Te.

‘Sinä.’

A: Vagy úgy. *Megtévesztett* az öltözékem.

‘Ai niin. Pukeutumiseni on harhauttanut minua (IO)’ (Vrt. 9b.)

Esimerkissä (18) taas konteksti pakottaa tulkitsemaan uudelleen kiinteän

idiomin, affektisen ilmauksen, joka muuten on niin puhefunktioiltaan kuin myös leksikaaliselta sisällöltään kiteytynyt merkitsemään puhuteltavaan tai kolmaspersoonaiseen objektiin kohdistuvaa toivotusta (a-b). Näytelmäkohtauksesta poimimassani esimerkissä (c) konventionaalinen tulkintatapa epäonnistuu kahdestakin kontekstuaalisesta syystä: tilanteessa ei ole ketään puhuteltavaa läsnä, eikä puheenvuorossa ole mainittu muuta teemaa kuin puhuja itse. Tulkitsijan on siis hyväksyttävä, että tässä tapauksessa lauseen piilo-objektina on 1. persoona, vastoin odotusta.

(18)

- a) Vigye el az ördög
viedä.imp3sg.EO pois art piru
'Piru hänet/sen viekään'
- b) Vigyen el az ördög
viedä.imp3sg.IO pois art piru
'Piru sinut viekään'
- c) – Nagyon elfáradtam. Vigyen el az ördög.
erittäin väsyä.impf.1sg. Viedä.imp3sg.IO pois art piru
'Olen erittäin väsynyt. Piru minut viekään.'

4 Lopuksi: objektin morfosyntaktisen implisiittisyyden/eksplisiittisyyden implikaatioita kieliopillisten kategoriain kohtaloon eri kielissä

Unkarin kielessä objektin morfosyntaktisena koodauskeinona käytetään sijanmerkinnän lisäksi verbintaivutusta eli objektikongruenssia. Kuten jaksosta 1 nähtiin, objektikongruenssi perustuu tarkoitehierarkiaan, ja viittaus objektin persoonaan voi olla implisiittinen tai eksplisiittinen. Implisiittiset objektit ovat joko puheaktipersoonaisia tai tarkoiteeltaan irrelevantteja. Morfologisesti implisiittinen objekti jää usein myös syntaktisesti implisiittiseksi eli ilmipanematta, sillä on joukko kieliopillisia, pragmaattisia ja kontekstuaalisia keinoja, joiden avulla sen tarkoite tai persoona on identifioitavissa.

Jaksoissa 2 ja 3 todettiin myös, että mitä kieliopillisiin ja pragmaattisiin tulkintakeinoihin tulee, ne perustuvat pitkälti verbin muissa laajennuksissa esiintyviin persoona-aineksiin: ilmipanemattoman objektin persoona selviää ilmipannussa täydennyksessä tai adverbialimäärittäessä käytettävästä possessiivisuffiksista tai persoonapäätteestä käsin.

Suomen kielessä tilanne on erilainen, sillä objektin tarkoitteeseen ei viittaa mikään muu kuin objekti itse. Siksi suomenkielisissä transitiivilauseissa objekti pannaan yleensä ilmi. Kyseessä on siis morfologisesti "implisiittinen", mutta syntaktisesti eksplisiittinen objektilaji, jonka tulkinta ei ole muissa lauseenjäsenissä olevien persoona-ainesten varassa.

Sanotun perusteella on täysi syy olettaa, että unkarissa objektin (persoonan)

implisiittisyys korreloi toisen laajennuksen persoonan eksplisiittisyyden kanssa, suomessa taas objektin (persoonan) eksplisiittisyys toisen laajennuksen persoonan implisiittisyyden kanssa. Oletus usein osoittautuukin oikeaksi, esim. silloin, kun täydennysten välillä vallitsee erottamaton omistussuhde, ts. objekti ja toisen täydennyksen omistaja ovat samatarkoitteisia (19).

(19)

- a) János elkapott $\emptyset$ a *kezemnél* fogva
Jukka otti **minut** *kädestä* $\emptyset$ (~ ??*kädestäni*) kiinni
- b) János felismert $\emptyset$ a *hangodról*
Jukka tunnisti **sinut** *äänestä* $\emptyset$ (~ ??*äänestäsi*)
- c) János megszídott $\emptyset$ az *udvariatlanságomért*
Jukka moitti **minua** *epäkohteliaisuudesta* $\emptyset$ (~ ??*epäkohteliaisuudestaani*)
- d) János kárpótolt $\emptyset$ a *szenvedésedért*
Jukka hyvitti **sinua** *kärsimyksestä* $\emptyset$ (~ ??*kärsimyksestäsi*)
- e) Megtévesztett $\emptyset$ a *fülem*
Korva $\emptyset$ (~ ?? *Korvani*) harhautti **minua**
- f) János felmentett $\emptyset$ a *tisztéséged* alól
Jukka erotti **sinut** *toimesta* $\emptyset$ (~ ??*toimestasi*)
- g) János kihozott $\emptyset$ a *sodromból*
Jukka saattoi **minut** pois *suunniltani* ~ *suunnilta* $\emptyset$

Oletuksen puolesta puhuvat myös ne transitiiiverbityypit, joilla on lausemaisempi adverbialitäydennys unkarissa kuin suomessa: unkarinkieliset vastineet sisältävät lausetäydennyksen, jossa verbin finiittimuoto ilmoittaa päälauseobjektiin samaistuvan subjektin persoonan, suomenkieliset sisältävät taas infinitiivilausekkeen, jossa ei ole persoonanmerkintää (20).

(20)

- a) János rávett $\emptyset$ arra, hogy türelmesen *várjak*
Jukka sai **minut** *odottamaan* $\emptyset$ kärsivällisesti
- b) János óvott $\emptyset$ attól, hogy *megvedd* azt az autót
Jukka varoitti **sinua** *ostamasta* $\emptyset$ sitä autoa
- c) János látott $\emptyset$, amint a tengerparton *ültem* (~ J. látott $\emptyset$ a tengerparton *ülni* $\emptyset$)
Jukka näki **minut** *istumassa* $\emptyset$ meren rannassa (~ *J. näki **minut**, että *istuin* meren rannassa)

Possessiivisuffiksien käyttö suomessa on tunnetusti vähäisempää kuin unkarissa. Kuten lauseista (19) näkyy, tämä pätee myös suffiksien anaforiseen käyttöön, ei ainoastaan possessiivikongruenssiin. On ilmeistä sekin, että suomessa käytetään enemmän infiniittisiä rakenteita kuin unkarissa. Yhtenä näihin eroihin

johtaneista syistä voidaan pitää juuri sitä, että toisessa kielessä objektin ilmippanematta jättäminen on mahdollista, toisessa taas ei, mikä puolestaan on seuraus objektin erilaisesta morfosyntaktisesta käsittelystä.

Niistä suomalais-ugrilaisista kielistä, joissa on objektikongruenssi, unkari on ainoa, jossa objektikongruenssille ei ole kehittynyt uutta tehtävää. (Obinugrilaisissa kielissä objektikongruenssilla erotetaan topiikkiina oleva määräinen objekti fokuksessa olevasta, mordvassa objektikongruenssista on tullut perfektiiivisen aspektin ilmaisukeino. Ks. Nikolaeva 2001; Skribnik 2001; Keresztes 1999: 14; Zaicz 2003: 168–9.) On hyvin todennäköistä, että tämänkin eron aiheutumisen on mahdollistanut objektin morfosyntaktinen implisiittisyys yhtäällä ja eksplisiittisyys toisaalla: unkarissa objektikongruenssi noudattaa hierarkiaperiaatetta, mordvassa ja obinugrilaisissa kielissä määräiset objektit ovat persoonastaan huolimatta morfologisesti eksplisiittisiä; unkarissa puheaktipersonaisten objektien ei tarvitse eksplikoitua syntaktisestikaan kuin määrätapauksissa, sen sijaan mordvalle ja obinugrilaisille kielille myös syntaktinen eksplisiittisyys on ominaista. (Syyt tähän ovat monenlaiset: mordvassa mm. synkreettisten persoonatunnusten runsaus, obinugrilaisissa kielissä mm. objektin persoonan merkitsemättä jättäminen.) Objektikongruenssi on helpommin voinut vapautua hoitamaan muitakin tehtäviä kielissä, joissa puheaktipersonaiseen objektitarkoitteeseen viitataan kaksi kertaa, kuin sellaisessa kielessä, jossa siihen viitataan vain kerran tai ei kertaakaan.

Lyhenteet

1, 2, 3:	ensimmäinen, toinen, kolmas persoona
art:	määräinen artikkeli
abl:	ablatiivi
ades:	adessiivi
akk:	akkusatiivi
all:	allatiivi
elat:	elatiivi
EO:	morfologisesti eksplisiittinen objekti
imp:	imperatiivi
impf:	imperfekti
ines:	inessiivi
ins:	instrumentaali
IO:	morfologisesti implisiittinen objekti
kaus:	kausaa (sija)
nom-gen:	nominatiivin kaltainen genetiivi
pl:	monikko
S:	subjekti
sg:	yksikkö

Liitteet

Liite 1. Persoonamuotosarjat unkarin verbintaivutuksessa (*lát* 'nähdä', indikatiivin preesens).

	<u>Ns.</u> <u>subjektitaivutus</u>	<u>Ns. objektitaivutus (O3)</u>	<u>O2</u>
S1sg	<i>látok</i>	<i>látom</i>	<i>látlak</i>
S2sg	<i>látsz</i>	<i>látod</i>	—
S3sg	<i>lát</i>	<i>látja</i>	—
S1pl	<i>látunk</i>	<i>látjuk</i>	—
S2pl	<i>láttok</i>	<i>látjátok</i>	—
S3pl	<i>látnak</i>	<i>látják</i>	—

Liite 2. Ns. subjektitaivutuksen persoonamuodot objektin persoonan tulkinnan kannalta ('nähdä', indikatiivin preesens; epäm = epä määräinen, määr. = määräinen).

	O1	O2	epäm. O3 tai nolla	määr. O3
S1sg <i>látok</i>	—	—	+	—
S2sg <i>látsz</i>	+	—	+	—
S3sg <i>lát</i>	+	+	+	—

Liite 3. Persoonamuotosarjat ja sosiaalinen deiksis objektin persoonan tulkinnan kannalta ('nähdä', indikatiivin preesens; inf. = informaallinen, form. = formaallinen).

	O1	inform. O2	form. O2	epäm. O3 tai nolla	määr. O3
S1sg <i>látok</i>	—	—	—	+	—
S1sg <i>látlak</i>	—	+	—	—	—
S1sg <i>látom</i>	—	—	+	—	+
S2sg, inform., <i>látsz</i>	+	—	—	+	—
S2sg, inform., <i>látod</i>	—	—	—	—	+
S2sg, form., <i>lát</i>	+	—	—	+	—
S2sg, form., <i>látja</i>	—	—	—	—	+
S3sg <i>lát</i>	+	+	—	+	—
S3sg <i>látja</i>	—	—	+	—	+

Liite 4. Eri objektilajien syntaktinen implisiittisyys unkarin kielessä: tilastotiedot¹.

S-O-relaatio ²	Tapauk- set yhteensä	Syntaktisesti imp- lisiittisten objektien lukumäärä	Syntaktisesti implisiittisten objektien prosentti- määrä	Ei objek- tia ³
1. monitulkintainen persoonamuoto + puheaktipersoonainen objekti:				
S1-O2form.:	24	17	yli 70%	–
S2inform.-O1:	10	7	70%	–
S2form.-O1:	22	20	91%	–
S3-O1:	48	36	75%	–
S3-O2inform.:	27	26	yli 96%	–
S3-O2form.:	4	2	50%	–
2. monitulkintainen persoonamuoto + muu objekti				
S1-O3määr.:	98	16	yli 16%	–
S2inform.-O3epäm.:	22	0	0%	6
S2form.-O3epäm.:	16	0	0%	1
S3-O3epäm.:	28	0	0%	2
S3-O3määr.:	91	26	yli 32%	–

¹ Alunperin yli 600 transitiiviverbiä sisältävästä korpuksessa olen poistanut kaikki ilmiobjektittomina leksikaalistuneet ilmaukset, esim. *isten őrizz* 'jumala varjelkoon (sananomuk.: varjele)'; *kérem* 'ei kestä; olkaa ystävällinen; kuinka?; kuulkaa! jne. (sananomuk.: pyydän)'; *köszönöm* 'kiitos (sananomuk.: kiitän)'; *mondjuk* 'sanoisimmeko, vaikkapa'; *nézd csak* 'katso(pa)s'; *várjunk csak* 'odotahan, hetkinen! (sananomuk.: odottakaammepa)' jne. Tapausten joukosta on karsittu pois myös kaikki rinnasteiset verbit ellipsinalaisine objekteineen sekä tilanneviitteiset ellipsitapaukset tyyppiä *Kérsz? Ön is kér?* 'Otatko? Otatteko Tekin?'

² Taivutuskategorioista tässä vain toinen, persoona, on otettu huomioon. Subjektin luvulla implisiittisen objektin tulkinnan kannalta vain 1. persoonassa on merkitystä (ks. liite 1), mutta korpuksessa ei ollut yhtään S1pl-O2-relaatiota edustavaa tapausta. Objektin luku ei ole irrelevantti missään persoonassa – monikolliset objektit joudutaan useammin panemaan ilmi kuin yksikölliset –, mutta tulkinnan kannalta mielenkiintoiset puheaktipersoonaiset objektit olivat korpuksessa miltei poikkeuksetta yksikölliset.

³ Objekti on avoinreferenssinen tai verbiä on käytetty intransitiivisesti.

3. yksiselitteinen

persoonamuoto +
puheaktipersoonainen
objekti:

S1–O2inform.:	12	12	100%	–
---------------	----	----	------	---

4. yksiselitteinen

persoonamuoto + muu
objekti:

S1–O3epäm.:	41	0	0%	2
S2inform.–O3määr.:	44	11	25%	–
S3–O3määr.	23	8	alle 35%	–

Lähteet

- E. Abaffy, Erzsébet 1992: Az igei személyragozás. – Loránd Benkő (päätoim.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika* s. 184–237. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Abondolo, Daniel M. 1988: *Hungarian inflectional morphology*. Bibliotheca Uralica 9. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bartos, Huba 2000: Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. – Ferenc Kiefer (toim.), *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia* s. 653–762. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Berrár, Jolán 1957: *Magyar történeti mondattan*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Keresztes, László 1999: *Development of Mordvin definite conjugation*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 233. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kiefer, Ferenc 2003: Alaktan. – Katalin É. Kiss & et al. (toim.), *Új magyar nyelvtan* s. 189–284. Budapest: Osiris Kiadó.
- É. Kiss, Katalin 2003: Mondattan. – Katalin É. Kiss & et al. (toim.), *Új magyar nyelvtan* s. 17–186. Budapest: Osiris Kiadó.
- M. Korchmáros, Valéria 1977: A magyar igealakok funkcionális rendszere. – *Néprajz és nyelvtudomány* 21 s. 71–87.
- A. Kövesi, Magda 1973: Zu den "umschrittenen" Fragen der objektiven Konjugation in den ugrischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 40 s. 96–106.
- Nikolaeva, Irina 2001: Syntaktische Analyse der objektiven Konjugation im Ob-Ugrischen. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 6 s. 454–472.
- Pléh, Csaba 1998: *A mondatmegértés a magyar nyelvben. Pszicholingvisztikai*

- kísérletek és modellek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Sherwood, Peter 2001: Definiteness in the Ugrian languages. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 6 s. 185–187.
- Skríbník, Elena 2001: Pragmatic structuring in Northern Mansi. *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum* 6 s. 222–239.
- Zaicz, Gábor 2003: A mordvin tárgyas szerkezetekről. – Beatrix Oszkó & Mária Sipos (toim.), *Uráli TÁRGYaló* s. 164–177. Budapesti Uráli Műhely 3. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

The devil take whom? Interpretation of implicate objects in Hungarian, midway between grammar and context

Hungarian displays a two-dimensional agreement system with inflections indicating either only the person and number of the subject or also the person of a definite object which is acted upon by a higher-ranking subject. This means that objects in the subject/object relations S(subject)2(nd person) –O(bject)1, S3–O1, S3–O2 remain ‘morphologically implicate’ (cf. Abondolo 1988: 88–94 for a detailed account).

Contrary to what one might expect, 1st and 2nd person objects in these relations must not be expressed syntactically either, but in a vast majority of the cases, they are omitted from their clauses.

Experience shows also, that in many cases, the referent or person of a missing object of this sort can be identified by the addressee in contextfree clauses, with the choice dependent of either grammatical, or pragmatic considerations, chief among which is whether the referent of the missing object can or cannot be coindexed with one of the non-missing NPs involved in the sentence, without regard for the obligatoriness or optionality of that NP or the syntactic unit it belongs to. In other words, the more details the description of an action or state contains, the more likely it is for both ways of interpretation to be successful.

The grammatical conditions for an NP to be or not to be coindexed with another modifier of the same verb, are either incorporated by the vocabulary (e.g. selectional restrictions on verbs, constraints on complement structures of particular lexical items etc.), or can be predicted by the virtue of the ‘disreference rule’, i.e. a universal constraint against using pronouns (other than reflexive or reciprocal ones) and NPs for referring to the same entity twice within a single clause. Thus, in sentences like *János rávett arra, hogy türelmesen várjak* ‘John got me to wait patiently’ (literally ‘John got [O1 or O2] (into the state) that I wait patiently’) or *János elvisz tőled* ‘John is going to take me away from you’ (literally ‘John takes [O1 or O2] away from you’), the

choice between O1 and O2 is determined by the grammar.

By pragmatic interpretation I mean search for motivation why in S3–O1/O2 relations one of the two object referents can be thought of as affected by the change described in the sentence, whereas the other one cannot.

In this strategy, a number of factors must be considered, coindexation being only one of them. Other main factors include: the semantics of the predicate verb; the actual semantic roles played by its modifiers; the reference of the (non-missing) NPs belonging to or representing these modifiers; the characteristics of the possessive relations exhibited in the relevant modifier NPs (whether the possessor has a unique access to his/her own property); the characteristics of the relation between the object and the causing participant represented by the subject (whether one of the possible object referents is dependent on the subject referent in terms of the lexical content of the predicate). Informations of this kind serve to allow the addressee to identify easily the object implied by the sentence, provided that explanation or precondition for the occurrence of the actual change appears overtly in the sentence and is associated with one of the rival referents. Thus, in sentences like *János utál, mert megmondtam az igazat* 'John hates me (lit. hates [O1 or O2]), because I told the truth'; *János kárpótolt a szenvedésmért* 'John compensated me (lit. compensated [O1 or O2]) for my suffering'; *Meglepett a viselkedésem* 'My behaviour surprised you (lit. surprised [O1 or O2])'; *János addig kerget, míg nem összeesem* 'John will pursue me (lit. pursues [O1 or O2] until I collapse' and *János kirúgott az állásomból* 'John kicked me (lit. kicked [O1 or O2] out of my job', the choice is determined by pragmatic factors.

The frequency of omitted non-third person objects in Hungarian can be accounted for by a combination of grammatical, pragmatical and other means by which ambiguity is avoided, and can be considered to be one of the reasons for the different distribution of possessive suffixes and complement types in Hungarian and Finnish (see examples in (19) and (20)).